

УДК: 336.77

Ю.В. Серік

УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКУ

Розкрито сутність кредитного портфеля та його класифікацію. Висвітлені методи управління ризиком кредитного портфеля, методика аналізу доходів та кредитні ризики. Досліджено проблему аналізу кредитного портфеля банку.

The essence of credit brief-case and its classification are exposed. Methods of management as for credit brief-case risk, system as for analysis of profits, credit risks are lighted up. Problems of analysis as for credit brief-case of bank are investigational.

Ключові слова: кредитний портфель, управління кредитним портфелем, методи управління ризиком кредитного портфеля, методика аналізу доходів, кредитні ризики.

Діяльність та надійність банківської системи, її адекватність визначається реальними економічними умовами щодо ефективності та результативності заходів зі стабілізації економіки, які мають здійснюватися в Україні, пошуку шляхів забезпечення ефективного розвитку. Система комерційних банків, створена в Україні на етапі перехідного економічного періоду, поки що знаходиться на стадії становлення. Ефективність основного виду діяльності банківської системи — кредитування — визначається мірою адекватності вихідних теоретичних та практичних положень, на яких базуються кредитні відносини комерційних банків із позичальниками, фактичними відносинами між банками та їх клієнтами через здійснення позичкових операцій.

Аналіз діяльності системи комерційних банків показує, що стрімке погіршення фінансового стану багатьох банків за останні роки було спричинено збитками у кредитній діяльності. Ці збитки зумовлюються невчасною сплатою відсотків за надані кредити, неповерненням самих боргів, а часто й залученням занадто дорогих кредитних ресурсів та нерентабельним їх розміщенням. Продовжує зростати питома вага прострочених кредитів, практика багаторазової їхньої пролонгації, затримка повернення позик клієнтами банку.

Недостатній розвиток кредитних відносин в Україні створює суттєву перешкоду на шляху використання нагромадженого в світі досвіду досягнення економічного зростання за допомогою саме фінансово-кредитних важелів управління економікою. Це особливо актуалізує необхідність теоретичного та практичного дослідження проблем кредитної діяльності комерційних банків та особливостей їх структурних відносин із позичальниками.

Названі проблеми знайшли відобразилися в сучасній українській та зарубіжній економічній теорії. Питання економічної природи кредиту й окремі аспекти кредитних відносин комерційних банків із позичальниками висвітлені у дослідженнях таких вчених, як Антонов Н.Г., Бухвальд Б., Гриценко О., Грязнова А.Г., Коробова Г.Г., Кролівецька Л.П., Лаврушин О.І., Лагутін В.Д., Мамонова І.Д., Мешкова Є.І., Мороз А.М., Панова Г.С., Пессель М.А., Полякова В., Савлук М.І., Севрук В.Т., Сивульський М.І., Шамова І.В. Більшість наукових праць українських і зарубіжних дослідників присвячена аналізу окремих сторін функціонування банківської системи. Визнаючи важливість та практичну значимість таких досліджень, зазначимо, що в цілому наявний є глибоких теоре-

тичних досліджень та практичних рекомендацій стосовно розв'язання проблем удосконалення кредитних відносин банк — клієнт — банк із погляду впливу на ефективність банківської діяльності, а також на економічну систему в цілому.

Метою дослідження є аналіз теоретичних і науково-методичних засад управління кредитним портфелем банку та розробка методів щодо удосконалення та підвищення його ефективності.

Найважливішим напрямком активних операцій, що здійснюються банком, є кредитування, адже кредитний портфель здебільшого становить від третини до половини всіх активів банку. У структурі балансу банку кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова частина активів банку, що має свій рівень дохідності та ризику. Тому для успішного кредитування — забезпечення повернення наданих позичок та підвищення дохідності кредитних операцій — банки мають впровадити ефективну та гнучку систему управління кредитним портфелем.

Кредитний портфель являє собою сукупність виданих позик, які класифікують на основі різних критеріїв, пов'язаних із різними чинниками кредитного ризику або зі способами захисту від нього.

Забезпечення максимальної дохідності за певним рівнем ризику — це головна мета процесу управління кредитним портфелем банку. Рівень дохідності кредитного портфеля залежить від структури й обсягу портфеля, а також від рівня відсоткових ставок за кредитами. На формування структури кредитного портфеля банку суттєво впливає специфіка сектору ринку, який обслуговує цей банк. Для спеціалізованих банків структура кредитного портфеля концентрується в певних галузях економіки. Для іпотечних банків характерним є довгострокове кредитування. У структурі кредитного портфеля ощадних банків переважають споживчі кредити та позики фізичним особам.

Управління кредитним портфелем дає змогу балансувати та стримувати ризик усього портфеля, контролювати ризик, притаманний тим чи іншим ринкам, клієнтам, позиковим інструментам, кредитам та умовам діяльності. Управління кредитними ризиками вимагає систематичного аналізу кредитного портфеля та роботи з проблемними кредитами.

Аналіз кредитного портфеля потребує дослідження його структури в розрізі груп ризику, ступеня забезпеченості, галузевої структури, форм власності позичальників тощо, а також вивчення динаміки кожної групи, сегментації кредитного портфеля.

Основний предмет позичкових операцій — кредит (позичка) як визначена сума грошей, що видається, повертається, оплачується, відповідно до депозитних операцій — внесок (депозит) як сума грошей та інших цінностей, що поміщається, повертається, у необхідних випадках оплачується [3, с. 121].

Кредити, які надають банки, поділяються: по-перше, за строками користування: а) короткострокові — до 1 року; б) середньострокові — до 3 років; в) довгострокові — понад 3 роки.

Строк кредиту, а також відсотки за його користування (якщо інше не передбачено умовами кредитного договору) розраховують з моменту отримання (зарахування на рахунок позичальника або сплати платіжних документів із позичкового рахунку позичальника) до повного погашення кредиту та відсотків за його користування.

Короткострокові кредити банки можуть надавати у разі тимчасових фінансових труднощів, що виникають у зв'язку з витратами виробництва та обігу, не забезпечених надходженнями коштів у відповідному періоді. Середньострокові кредити можуть надавати на оплату обладнання, поточні витрати, на фінансування капітальних вкладень. Довгост-

рокові кредити можуть надавати для формування основних фондів. Об'єктами кредитування можуть бути капітальні витрати на реконструкцію, модернізацію та розширення активних основних фондів, на нове будівництво, на приватизацію тощо.

По-друге, за забезпеченням: а) забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами); б) гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи); в) з іншим забезпеченням (поручительство, свідоцтво страхової організації); г) незабезпечені (бланкові).

По-третє, за ступенем ризику: а) стандартні кредити; б) кредити з підвищеним ризиком.

По-четверте, за методами надання: а) у разовому порядку; б) відповідно до відкритої кредитної лінії; в) гарантійні (із заздалегідь обумовленою датою надання, за потребою, із стягненням комісії за зобов'язання).

По-п'яте, за строками погашення: а) водночас; б) у розстрочку; в) достроково (за вимогою кредитора або за заявою позичальника); г) з регресією платежів; д) після закінчення обумовленого періоду (місяця, кварталу).

Отже, кредитна політика — діяльність банку як кредитора, який розміщує позиковий капітал відповідно до власних та державних інтересів. Метою кредитної політики є задоволення потреб клієнтів в отриманні додаткових грошових коштів [1, с. 115].

Методи управління ризиком кредитного портфеля банку такі: диверсифікація; концентрація; встановлення лімітів; резервування.

Метод диверсифікації полягає в розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (розмір капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Розглядають три види диверсифікації: галузеву, географічну та портфельну [8, с. 238].

Галузева диверсифікація означає розподіл кредитів між клієнтами, які здійснюють діяльність у різних галузях економіки. Географічна диверсифікація полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, які перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами. Портфельна диверсифікація означає розпорощення кредитів між різними категоріями позичальників: великими та середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами тощо.

Метод диверсифікації треба застосовувати зважено та обережно, спираючись на статистичний аналіз і прогнозування, враховуючи можливості самого банку і, насамперед, рівень підготовки кадрів. Диверсифікація потребує професійного управління та глибокого знання ринку. Саме тому надмірна диверсифікація призводить не до зменшення, а до зростання кредитного ризику. Адже навіть великий банк не завжди має достатню кількість висококваліфікованих фахівців, які володіють глибокими знаннями в багатьох галузях економіки, знають специфіку різних географічних територій, мають практичний досвід роботи з різними категоріями позичальників.

Концентрація є поняттям, протилежним за економічним змістом диверсифікації. Концентрація кредитного портфеля означає зосередження кредитних операцій банку в певній галузі чи у групі взаємопов'язаних галузей, на географічній території, або кредитування певних категорій клієнтів. Концентрація, як і диверсифікація, може бути галузева, географічна і портфельна.

Формуючи кредитний портфель, варто додержуватися певного рівня концентрації, оскільки кожний банк працює в конкретному сегменті ринку й спеціалізується на об-

слуговуванні певної клієнтури. Визначення оптимального співвідношення між рівнями диверсифікації та концентрації кредитного портфеля банку є завданням, яке має розв'язувати менеджмент кожного банку залежно від обраної стратегії, можливостей та конкретної економічної ситуації.

Лімітування як метод управління кредитним ризиком полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позик, що дає змогу обмежити ризик. Завдяки встановленню лімітів кредитування банкам вдається уникнути критичних втрат, спричинених необдуманною концентрацією будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати кредитний портфель і забезпечити стабільні прибутки. Перш ніж визначити ліміти кредитування, потрібно ідентифікувати основні сфери та чинники ризику. Для різних банків, окремих країн і регіонів ключові сфери ризику відрізнятимуться. З огляду на виявлені особливості керівництво банку встановлює ліміти кредитного портфеля.

Створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків як метод управління кредитним ризиком полягає в акумуляції частини коштів на спеціальному рахунку для компенсації неповернених кредитів. Формування резервів є одним із методів зниження кредитного ризику на рівні банку, слугуючи для захисту вкладників, кредиторів та акціонерів. Водночас резерви за кредитними операціями підвищують надійність і стабільність банківської системи загалом.

Банки аналізують кредитний портфель і класифікують його за кожною кредитною операцією залежно від: фінансового стану позичальника; стану обслуговування позичальником кредитної заборгованості; рівня забезпечення кредитної операції.

За результатами класифікації кредитного портфеля визначається категорія кожної кредитної операції: «стандартна», «під контролем», «субстандартна», «сумнівна», «безнадійна».

Загальна заборгованість за кредитними операціями становить валовий кредитний ризик.

Для розрахунку резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями визначається чистий кредитний ризик (в абсолютних показниках) шляхом зменшення валового кредитного ризику, класифікованого за ступенями ризику, на вартість прийнятого забезпечення.

Банк створює та формує резерви для відшкодування можливих втрат на повний розмір чистого кредитного ризику за основним боргом, зваженого на відповідний коефіцієнт резервування, за всіма видами кредитних операцій у національній та іноземних валютах. Не здійснюється формування резерву за бюджетними кредитами (бюджетні кредити — бюджетні кошти, розміщені банком у вигляді кредитів на підставі договору з розпорядником цих коштів, за якими банк не несе кредитного ризику).

Резерв під кредитні ризики поділяється на резерви під стандартну та нестандартну заборгованість за кредитними операціями. Резерви під нестандартну заборгованість формуються за кредитними операціями, класифікованими як «під контролем», «субстандартні», «сумнівні», а також «безнадійні».

Резерв під кредитні ризики використовується лише для покриття збитків за непогашеною позичальниками заборгованістю за кредитними операціями, що стосуються основного боргу, стягнення якої неможливе.

Фінансовий стан позичальника оцінюють не менше одного разу на місяць, а саме: не пізніше останнього робочого дня звітного місяця, на підставі ґрунтовної та виваженої оцінки

фінансової діяльності конкретного позичальника, проведеної за підсумками порівняльного аналізу його балансів, звітів про фінансові результати та їх використання [2, с. 198].

Дохідність кредитного портфеля банку протягом певного періоду загалом залежить від обсягу портфеля та рівня відсоткових ставок за кредитами. Останній є узагальнювальним показником, оскільки через рівень відсоткової ставки опосередковано враховуються й такі чинники, як тривалість користування кредитом (що триваліший термін — то вища ставка), міра ризику, метод нарахування і спосіб сплати відсотків, забезпеченість позички та ін.

Рівень дохідності кредитного портфеля банку залежить від низки економічних чинників: ринкової ставки відсотка, обсягу та структури кредитного портфеля, умов конкуренції на банківському ринку, власних можливостей банку щодо вибору напрямів та об'єктів кредитування. На формування структури кредитного портфеля банку істотно впливає специфіка сектору ринку, що його обслуговує цей банк. Наприклад, як вже було зазначено, у структурі кредитного портфеля іпотечних банків переважають довгострокові кредити, а в ощадних установах — споживчі кредити та позички фізичним особам [4, с. 458].

Кредитний ризик — це невизначеність стосовно повного та своєчасного виконання позичальником своїх зобов'язань згідно з умовами кредитної угоди. Кажучи про кредитний ризик, слід виокремити два поняття: ризик кожної окремої позички і ризик кредитного портфеля в цілому, оскільки вони різняться за методикою аналізу та методами управління.

Серед основних причин виникнення кредитного ризику на рівні окремої позички — нездатність позичальника до створення адекватного грошового потоку, моральні та етичні характеристики позичальника (наприклад, небажання повертати кредит), ризик ліквідності застави [7, с. 92].

Сукупний ризик кредитного портфеля залежить від ризикованості кредитних операцій, що входять до його складу. До збільшення сукупного ризику кредитного портфеля банку призводять надмірна концентрація (зосередження кредитів у одному із секторів економіки), недосконала структура портфеля, якщо його сформовано з урахуванням потреб тільки клієнтів, а не самого банку, надмірна диверсифікація, недостатня кваліфікація персоналу банку та ін. Для того щоб оцінити сукупний ризик кредитного портфеля, слід, насамперед, проаналізувати ризик усіх його складників [6, с. 94].

Отже, досліджуючи проблеми аналізу кредитного портфеля, неважко дійти висновку, що питання оцінки якості кредитів тісно пов'язані з процесом формування та використання резерву під кредитні ризики. Методику аналізу кредитних ризиків спрямовано на з'ясування величини можливих втрат за кожною окремою позичкою, а сума знайдених у такий спосіб величин (імовірних втрат за всіма кредитними операціями банку) формує резерв. Отже, за економічним змістом величина резерву є показником, який відображає сукупний ризик кредитного портфеля банку.

Процес формування резерву починається з класифікації кредитів, тобто з аналізу якості кредитного портфеля банку. Процедура класифікації передбачає зарахування кожного кредиту за певними критеріями до однієї з кількох визначених груп (категорій), диференційованих за рівнем кредитного ризику та розмірами можливих втрат. Після того, як усі кредити класифіковано, тобто віднесено до однієї з груп, обчислюється розрахункова величина резерву. Нарахування до резерву здійснюються за встановленими для кожної групи нормативами відрахувань, визначеними у формі відсотка, з урахуванням обсягу кредитів цієї групи. Критерії оцінки кредитів, кількість груп класифікації та нормативи

відрахувань за кожною групою кредитів на міжнародному рівні не стандартизовано, а тому їх визначає центральний банк країни з урахуванням конкретних економічних умов [5, с. 133].

Отже, кредитний портфель — це сукупність усіх позик, наданих банком із метою отримання доходу. Кредитування є найважливішим напрямком здійснюваних банком активних операцій, адже кредитний портфель становить здебільшого від третини до половини всіх активів банку. У структурі балансу банку кредитний портфель розглядають як єдине ціле та складову частину активів банку, що має свій рівень дохідності та ризику.

Управління кредитним портфелем дає змогу балансувати та стримувати ризик усього портфеля, контролювати ризик, притаманний тим чи іншим ринкам, клієнтам, позиковим інструментам, кредитам та умовам діяльності.

Головна мета процесу управління кредитним портфелем банку полягає в забезпеченні максимальної дохідності за певного рівня ризику. Рівень дохідності кредитного портфеля залежить від структури й обсягу портфеля, а також від рівня відсоткових ставок за кредитами. На формування структури кредитного портфеля банку суттєво впливає специфіка сектору ринку, який обслуговує цей банк.

1. *Бугель Ю.В.* Кредитний портфель банку / Ю.В. Бугель // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. — Серія : економіка. — 2009. — № 10. — С. 128-130;
2. *Бутинець Ф.Ф.* Аналіз діяльності комерційного банку: навчальний посібник // Ф.Ф. Бутинець, А.М. Герасимовича. — Житомир: ПП. «Рута», 2009. — 384 с.;
3. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності // А.М. Герасимович, М.Д. Алексєєнко, І.М. Парасій-Вергуленко. — К.: КНЕУ, 2007. — 599 с.;
4. *Савлук М.І.* Гроші та кредит: підручник // М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін. / за заг. ред. М.І. Савлука. — К.: КНЕУ, 2008. — 602 с.
5. *Лагутін В.Д.* Кредитування / В.Д. Лагутін // Теорія і практика: навчальний посібник — К.: Знання, 2000;
6. *Куценко О.* Резерви комерційного банку / О. Куценко // Банківська справа. — 2008. — 4-5. — 239 с.;
7. *Павлюк С.М.* Кредитні ризики та управління ними / С.М. Павлюк // Фінанси України. — 2006. — № 11. — 156 с.;
8. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л. О. Примостка; Київський національний економічний ун-т. — [2-ге вид., доп. і перероб.]. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.